

SEMANTIČKA MODIFIKACIJA SUFIKSA U NJEMAČKOM I B/H/S JEZIKU – SUFIKSALNI NAČIN TVORBE GLAGOLA

Tvorbeni modeli su specifičnost svakog jezika. Derivacija je jedan od najproduktivnijih načina tvorbe glagola, koji označava povezivanje jednog osnovnog leksičkog morfema sa jednim sufixsom (*reinig* + *ig+en* = *reinigen* = *čist-i-ti*), ili prefiksom *be+schreib-en* = *o-pis-a-ti*, odnosno prefiksoidom *los-renn (en)*. U pojedinim slučajevima kombiniraju se, također, prefiks i sufix: *be+sicht+ig + (en)*. Upotrebom prefiksa i sufiksa stvaraju se karakteristični tipovi riječi koji nose zajedničko tvorbeno značenje. Kod sufiksarne tvorbe (pa i kod prefiksarne) postoje tvorbeni modeli za pojedine vrste riječi: za imenice, za pridjeve, glagole, npr.:

- od imenica : *herbst-(en)*, *tag-(en)*, *weihnacht-(en)*, *berlin-(ern)* itd.,
- od pridjeva: *albern*,
- od glagola : *liegen* > *legen*.

Putem sufiksacije kao tvorbenog procesa u njemačkom jeziku uglavnom se tvore „imenice i pridjevi i deset puta manji broj glagola“ (Wellmann, 1973.: 407). U njemačkom jeziku za tvorbu glagola na raspolaganju stoji veoma mali broj sufiksa. Sufiksarna tvorba glagola, kao tvorbeni obrazac, kao drugu neposrednu konstituentu sadrži slijedeće tvorbene morfeme: *-el*; *-er*; *-ifig/is/ier*; *-s –sch*; *-tsch*; npr.: *blöd-eln*; *gack-ern*; *stein-igen*; *person-ifizieren*, *autor-isieren*; *gast-ieren*; *piep-sen*; *knir-schen*; *qui-tschen*; *du-zen*. Produktivni su, međutim, samo sufiksi *-el* i *-ier*. Sufiksi *-ier(en)*, *-ig(en)* i *-(e)l(n)* prevashodno služe kao transpozicija nominalne osnove: *spionieren*, *festigen*, *blödeln*, a samo sufiksi *-(e)l(n)* i *-(e)r(n)* izvode glagole od verbalne osnove: *hüsteln*, *blinkern*. Postoji, također, i jedan veoma rijedak sufix – *(en)z(en)*, kao kod glagola: *faul-enzen*, *sie-zen*, *ver-hunzen*, te kod

glagola kao što su: *äch-zen*, *grun-zen*, a tu su i izuzetno rijetki sufixi kao što je *-s(en)* (kod glagola *knacken-knacksen*, *einheimsen*), te sufix *-sch(en)*, od althd. *-ison*, kod glagola *feilschen*, *herrschen*, koji se u novijoj lingvistici nazivaju još i interfiksima. (Fleischer/Barz, 1995:310) Zanimljivo je da sufixi utječu na semantičku funkciju glagola, vršeći njihovu modifikaciju, utječući prevashodno na kategoriju *aktionsart*, u smislu izražavanja stepena glagolske radnje ponavljanja, umanjenja, iterativnosti, jačine njenog toka itd. Izvjestan broj autora kod sufiksalnog tipa tvorbe glagola razlikuje dva tvorbeni elementa, a to su:

- a) čisti glagolski morfem, koji je označen sa sufixom *-en*, koji se pojavljuje kod tvorbe infinitiva te 1. i 3. lica množine prezenta, i time stoji uz sve glagolske flektivne morfeme (*-e*; *-st*; *-t*; itd.), ali iz pedagoških razloga ja prihvatom način pisanja *-(en)*;
- b) formanti, koji se nalaze između *-(en)* i osnove gdje se mogu pojaviti *-l-*; *-el-*; *-ig-*; *-ier-*; *-isier-*.

Ondje gdje se verbalizirani morfem pojavljuje neposredno na osnovi i nema glasovne grupe (*-el-*; *-l-*; *-el-*; *-ig-*, *-ier-*, *-isier-*, itd.), te zbog njihovog nedostatka u fonologiji i morfologiji ih označavamo kao nulti morfem $\emptyset$. To je posebno karakteristično kod glagola koji su izvedeni od imenica: *Rahmen* > *rahmen*; *Röntgen* > *röntgen*

Varijacija sufixa

- a) Ukoliko se radi o imeničkoj ili pridjevskoj osnovi, verbalizirani morfem se ne pojavljuje kao $\emptyset$ - (*en*) nego $\emptyset$ - (*n*), npr., kod imenice *Feile* > *etw. feile-n*; *Knospe* > *knospe-n*, a slično je i kod primjera sa *-el* i *-er* kod glagola *hobel-n*; *gärtner-n*.
- b) Kod jasnog strukturalnog pozajmljenog sufixa piše se u obliku *-(is)-*; *ier-(en)*, jer su *-ier-* (*en*) i *-isier-(en)* dvije morfološke varijante.

Kod izvedenica od imenica stoji prošireni oblik *-isier-(en)*, po pravilu, nakon naglašenih slogova osnove neke strane riječi: *nomandisieren* (*in*); *rivalisieren* (*mit*); *inventarisieren*; *kanalisieren* usw.

Navedeni tvorbeni morfemi uvjetuju u nekim slučajevima glasovne promjene nastavka osnove ili osnovnog vokala, npr. *schwarz* > *schwärzen*. Sufiks *-en* ima ulogu sintaksičke

transpozicije, što podrazumijeva izvođenje glagola od druge vrste riječi, čime se istovremeno mijenja i vrsta riječi i semantička klasa. U ovom slučaju riječ je o pridjevu koji se pretvara u drugu semantičku klasu davanja svojstva, osobenosti radnje, tj. glagol:

A (crn) + / -ti / Verb → crniti, i dobiva obilježje procesa, tj. radnje koju označava glagol, osobinu, svojstvo;

A (Farbe) + / -en / → (färben) = bojiti.

Kod ovog primjera formant/sufiks *-en* također ima funkciju sintaksičke transpozicije, jer od imenice *die Farbe* je, pomoću sufiksa *-en*, nastala sasvim nova vrsta riječi, glagol *färben* - *bojiti*, koji je dobio *mutaciju/Umlaut*, dakle, fonetsko-fonološku promjenu i semantičku osobinu glagolske radnje *bojiti*, *stavljati boju*.

Sufiksalna tvorba od imenica

Najveći dio sufiksálnih izvedenica (79,8%) ima imeničku osnovu; $\frac{3}{4}$ od toga su izvedene sufiksom *-Ø -(en)*, $\frac{1}{5}$ pomoću sufiksa *-(is)ier-(en)*, te veoma mali broj izvedenica sa ostalim morfemama. Kod izvedenica od imenica stoji, po pravilu, prošireni oblik *-*isier-(en)* iza naglašenog sloga, i to kod imenica stranog porijekla kao što su: *nomadisieren, rivalisieren, etw. katalogisieren, inventarisieren, kanalisieren, signalisieren, atomisieren, schablonisieren* itd. Većina izvedenica sa imeničkom osnovom imaju semantička značenja (*film-en, -fisch-en, knospe-n, lamm-en, reise-n, zweifel-n* itd).

Izvjestan broj glagola koji imaju imeničku osnovu mogu bilježiti slijedeća značenja:

a) Nazive dijelova dana i godišnja doba: *es tagt = sviće, herbstet = jesen je*, ili praznične dane: *Es weihnachtet = Dolazi Božić.*

b) Vremenske oznake:

Es blitzt = sijeva; Es dämmert = pada mrak, mrači se;
Es donnert = grmi; Es hagelt = pada grad,
Es nebelt = magla je; Es regnet = pada kiša;
Es schneit = pada snijeg; Es stürmt = oluja je; Es taut = kopni

c) Oznake životinja:

büffeln (Er ist wie ein Büffel, stark bei der Arbeit = On je kao bik, jak je pri obavljanju posla), tigern (Er wie ein Tiger = jak je kao tigar); oxsen (Er ist wie ein Ochs(e) = jak je kao vol.

Sufiksalna tvorba glagola od pridjeva

Samo jedna šestina svih glagolskih izvedenica ima pridjevsku osnovu. Oni se u lingvističkoj literaturi prilikom leksičko-semantičkog obilježavanja (kategorije akcionsart) mogu podijeliti, uglavnom, u dvije semantičke grupe (Fleischer, 1976:318).

- a) Ingresivni ili inkoativni glagoli - označavaju da subjekt putem adjektiva preuzima osobinu pridjeva, odnosno da prelazi u neko određeno stanje (*gleichen = gleich sein = ličiti, biti isti; grauen = posivjeti, postati siv, grünen = pozelenjeti, postati zelen, heilen = liječiti; nassen = postati mokar*).

Das Getreide *reift*- das Getreide wird *reif*. = Žito zrije. – Žito postaje zrelo.

Das Holz *fault* – das Holz wird *faul* = Drvo truhne. Drvo postaje truhlo.

Ova grupa glagola samo djelomično pokazuje fonetsko-fonološku promjenu vokala osnove. Glagoli su uglavnom intransitivni.

- b) Faktitivni glagoli izražavaju da se vrši djelovanje na neki objekt koji označava pridjev. (*sich röten = rot werden; etw. röten = etw. rot machen = zacrvenjeti se, faulen = faul werden = postati lijn, bessern = poboljšati; lindern = olakšati, umanjiti; mildern = ublažiti; kürzen = skratiti; schärfen = oštriti, brusiti; röten = crvenjeti; töten = usmrтити, postati mrtav; zähmen = ukrotiti; fälschen = načiniti što pogrešnim; klären = razjasniti*).

Er glättet das Haar – er macht das Haar glatt. = On glača kosu.

Er säubert das Zimmer- er macht das Zimmer sauber. = On čisti sobu

Ova grupa glagola pokazuje sposobnost fonetsko-fonološke promjene u smislu mutacije, promjene vokala osnove i, sintaksički posmatrano, ovakvi glagoli su uglavnom tranzitivni.

Sufiksalna tvorba je tvorbeni način u kojem se tvorbeno značenje izražava sufiksom. Tvorba glagola pomoću sufiksa u njemačkom jeziku je veoma neproduktivna. Veoma mali broj sufiksa u njemačkom jeziku stoji na raspolaganju kod tvorbe glagola. Najčešći sufiksi su: *-eln, -ern, -igen, -ieren, -isieren*.

Glagoli sa sufiksom *-(e)l(n)* uglavnom označavaju **iterativnu**, u tom smislu i **diminutivnu**, radnju, a dijelom stoje u vezi i sa glagolima koji označavaju, također, i **pejorativnu** glagolsku radnju te često dobivaju *Umlaut t / mutaciju* kao fonetsko-fonološku primjenu: (*äugen – äugeln; brummen – brummeln; husten – husteln; kränken – kränkeln*).

Također, postoji izvjestan broj glagola koji su tvoreni sufiksom *(e)l(n)* i oni pripadaju glagolskim izvedenicama koje označavaju **onomatopeja**, **oponašanje životinja**: *babbeln = brbljati; quakeln = gakati*; itd. Isto tako, glagoli tvoreni pomoću sufiksa *-eln* označavaju **slabljenje** ili **ponavljanje** glagolske radnje koja je označena već u osnovnom glagolu tipa: *tropfen – tröpfeln = kapati, kapljati*, tj. *pomalo kapati*; *husten = husteln – kašljati, pomalo kašljati, kašljucati*.

Er ist aufgestanden und ans offene Fenster getreten und *geschmunzelt* . = Ustao je i prišao otvorenom prozoru i *smijuljio* se.

U b/h/s jeziku navedeni sufiks *-uljiti* utječe ne samo na kategoriju semantičnosti glagolske radnje u smislu njenog **slabljenja** i **iterativnosti** već i na kategoriju aspekta-glagolskog vida.

Dio glagola koji su tvoreni pomoću sufiksa *-eln* jesu idiomatizirani *hänseln* = «*necken*» = *zadirivati, dirati*.

Postoji znatno manji broj glagola sa sufiksom na *(e)r(n)* koji imaju izražen momenat **iterativnosti** ili **slabljenja** glagolske radnje, npr: (*blinken – blinkern = svjetlucati; folgen – folgern; knicken – knickern, itd*).

Glagoli koji su izvedeni sufiksom *-ier(en)* su uglavnom francuskog porijekla. U njemačkom jeziku se po prvi put susreću u 12. stoljeću (*buchstabieren = govoriti slovo po slovo; imitieren = imitirati*)

No, u 17. stoljeću se pojavljuju glagoli sa sufiksom *-is-ier-(en)* sa često **neutralnim** značenjem, kao što su (*signalisieren = politisieren, autorisieren, systematisieren itd*).

Zaključak

Sufiksi u njemačkom i b/h/s jeziku utječu na semantičku modifikaciju osnovnog glagola. Tvorba glagola u njemačkom jeziku uz pomoć sufiksa je veoma neproduktivna. Ipak, sufiksi koji se mogu naći kod tvorbe glagola u njemačkom jeziku su: *-eln ; -ern; ieren*. Većina glagola tvorenih pomoću navedenih sufiksa

označavaju *slabljenje* glagolske radnje, *iterativnost*, *diminutivnost*, ili su *semantički nemarkirani*, kao što je sufiks *-ieren*.

U b/h/s jeziku je tvorba glagola pomoću sufiksa veoma produktivna, te na kategoriju akcionalnosti utječu sufiksi: *-uljiti*; *-kati*; *-kivati*; *-ucati* itd. U b/h/s jeziku sufiksi utječu ne samo na navedene leksičko-semantičke kategorije (***iterativnost i diminutivnost***) već i na promjenu aspekta-glagolskog vida (smijati se = lachen; smij**ulj**iti se = läch**eln**).

LITERATURA

- Babić, S. (1986.), *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, JAZU/Globus
- Erben, H. (1993.), *Einführung in die deutsche Wortbildungslehre*, Berlin
- Fleischer, W. / Barz, I. (1995.), *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*
- Klajin, I. (2003), *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*, Beograd
- Kühnhold, I./Wellmann, H. (1973.), *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache*. 1. *Hauptteil: das Verb*, Sprache der Gegenwart 2. *Hauptteil: Kühnhold, I. Präfixverben*, Düsseldorf.
- Petronijević, B. (2005.), *Status afiksoida i tipologija tvorbenih morfema* (193-204), U: *Nauka i obrazovanje*, Banja Luka.
- Petrović, V. (1991.), *Bildung und Gebrauch des Verbs in der deutschen Gegenwartssprache*, Osijek